

УДК 342.72/73

Ю. М. КОЛОМІЄЦЬ,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії і історії права
навчально-наукового інституту права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх прав,

І. А. ЗАДЕРІЙ,

ад'юнкт
Харківського національного університету внутрішніх прав

ГІДНІСТЬ ЛЮДИНИ ЯК ЮРИДИЧНА КАТЕГОРІЯ

Розглянуто проблему визначення гідності як юридичної категорії. Досліджено різні підходи вчених до визначення сутнісних характеристик даного соціального та правового феномену. Виокремлено характерні ознаки, котрі дозволяють виділити об'єктивну та суб'єктивну складові даного юридичного явища.

10 грудня 1948 р. Організація Об'єднаних Націй, прийнявши Загальну декларацію прав людини, визначила головні міжнародні стандарти прав людини. Серед цих прав одне з найважливіших місць посідає право людини на недоторканність від свавільних посягань на її гідність і репутацію (ст. 12 Декларації).

Україна, будучи членом ООН та інших міжнародних організацій, чітко виконує зобов'язання за міжнародними договорами, в тому числі й за тими, що стосуються прав та свобод людини і громадянина. Підтвердженням тому може слугувати той факт, що Конституція України імплементувала всі основні положення міжнародно-правових актів про права людини передусім Загальної декларації прав людини. Стаття 3 чинної Конституції України визнає гідність і честь людини, так само як і її життя, здоров'я, недоторканність і безпеку найвищими соціальними цінностями. Стаття 21 Конституції України зазначає, що всі люди вільні і рівні у своїй гідності та правах. У ст. 28 Конституції України вказано, що кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню чи іншому нелюдському поводженню або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню [1]. Таким чином, вітчизняний законодавець включив до переліку основних цінностей та прав право людини на гідність (на повагу до його гідності), розуміючи, що без цього неможливо побудувати правову державу. Гідність, якщо вона належним чином захищена, – це фундамент демократії та правової держави.

Ідея гідності особи підноситься до рангу загальноправового принципу. На сучасному етапі розвитку інституту прав людини людська гідність стала наріжним каменем у багатьох гу-

манітарних науках, і значною мірою у юридичних науках. Гідність виступає як основа невід'ємних прав та свобод людини та правової системи в цілому. Людська гідність є первинною та визначальною для всіх інших соціальних, а також правових цінностей, зокрема свободи, справедливості та формальної рівності. Право на честь, гідність та ділову репутацію є найважливішою соціально-правовою цінністю і необхідною для будь-якої держави та суспільства.

Незважаючи на юридичне закріплення даного терміна, на сьогодні відсутнє законодавче тлумачення цього поняття. Серед науковців також не існує єдиної думки з приводу юридичного формулювання поняття «людська гідність», що й зумовлює актуальність теми даного дослідження.

Слід зауважити, що вагомий внесок у вивчення гідності людини як юридичної категорії зробили такі вітчизняні вчені, як М. Бажанов, В. Сташис, А. Зелінський, М. Коржанський, В. Осадчий, О. Храмцов, В. Бортник, Н. Марущак, В. Підгородинський, А. Анісімов, О. Ердєлевський, Л. Красавчикова, М. Малєйна, С. Шимон, Л. Корчевна, Р. Стефанчук, А. Церковна, Д. Луспеник, О. Синегубов, А. Колодій, П. Рабінович, А. Олійник, М. Хавронюк, В. Голловченко та О. Пунда тощо.

Мета даної роботи полягає в тому, щоб, проаналізувавши наявні на сьогодні загальнонаукові погляди та підходи на зазначену проблему, з'ясувати зміст даної категорії та на основі виділених сутнісних ознак надати власне тлумачення цього феномену з точки зору юриспруденції.

З давніх часів феномени гідності та честі вивчались і досліджувались філософією, етикою, психологією, правом, що пояснюється складністю даного явища та важливістю правильного

його розуміння. На сьогодні серед науковців не існує єдиної думки з приводу дефініції поняття «людська гідність».

Тлумачення даного поняття ми знаходимо у багатьох джерелах – тлумачних та галузевих словниках, посібниках з філософії, етики, юриспруденції. Кожне джерело дає таке роз'яснення даного терміна, яке найповніше б відповідало вимогам конкретної науки (галузі права). Філософсько-етичне розуміння поняття гідності людини має для права неоціненне значення, оскільки допомагає найповніше відобразити таке багатогранне явище, як гідність людини, та напрацювати найбільш точне (юридичне) його формулювання.

У словнику російської мови С. Ожегова гідність – це сукупність високих моральних якостей, а також повага до цих якостей у самому собі [2, с. 180].

У великій радянській енциклопедії поняття людської гідності трактується як усвідомлення людиною свого суспільного значення, почуття особистості протилежне соціальній пригніченості людини. Визнання або невизнання гідності (як і саме розуміння гідності) залежить від існуючого економічного ладу, від класової структури суспільства. [3, с. 151].

В українській радянській енциклопедії зазначається, що гідність – це поняття моральної свідомості, в якому виражається уявлення про самоцінність людської особистості, її моральну рівність з усіма іншими [4, с. 22].

Сучасна велика енциклопедія тлумачить гідність як один із елементів прекрасного поряд із привабливістю. Гідність у людській поведінці та мистецтві заснована на пристойності і не може розглядатись окремо від здоров'я, сили та добротності. Гідність забезпечується визнанням соціальної цінності особистості [5, с. 53].

Тлумачний словник сучасної української мови надає таке значення цього поняття: гідність – це сукупність рис, що характеризують моральні якості та усвідомлення людиною своєї громадської ваги, громадського обов'язку (гідно, належним чином, як слід, достойно) [6, с. 180].

Проаналізувавши усі ці визначення поняття гідності, можна зробити висновок, що в даному разі гідність розглядається в тісному взаємозв'язку з мораллю та ґрунтується на самоусвідомленні своєї цінності (ваги) в суспільстві; під гідністю розуміють передусім внутрішню впевненість людини у власній цінності, почуття самоповаги, яке виявляється у спротиві будь-яким намаганням посягнути на свою індивідуальність та незалежність.

Поняття гідності у праві є міжгалузевим, воно так чи інакше регулюється різними галу-

зями законодавства і права – конституційним, кримінальним, цивільним, адміністративним законодавством і правом тощо. Незважаючи на те, що питання гідності людини врегульовується вищеперерахованими галузями права, на сьогодні відсутнє єдине юридичне (законодавче) визначення даного поняття.

Вивчення поглядів на гідність людини свідчить, що дане поняття розглядається паралельно (спільно) з поняттям честі особи, а деякі автори вказують, що поняття «гідність» та «честь» є синонімами (В. Осадчий, І. Ной, Л. Сугачов, А. Піонтковський) [7, с. 90].

Аналіз юридичної літератури свідчить про те, що, багато авторів зводять поняття гідності до самооцінки особою своїх моральних, професійних та інших якостей. Деякі автори, говорячи про гідність як про самооцінку особи, доповнюють, що вона охоплює собою не тільки її моральні, а й соціальні якості, або що самооцінка особи повинна ґрунтуватися на соціально значущих критеріях оцінки її моральних та інших якостей, або що це самооцінка особи, яка базується на її оцінці суспільством.

Аналізуючи поняття «гідність людини», ми навмисно випускаємо з поля зору поняття «честь». При цьому зазначимо що воно є не менш значущим (в основному ці поняття вживаються разом), але намагатимемось розглянути поняття «гідність людини» окремо.

Що стосується тлумачення поняття гідності людини в науці кримінального права, то можна виділити наступні точки зору з даного питання.

Л. Сугачов вважає, що під гідністю людини слід розуміти не сукупність моральних якостей особистості, а забезпечений суспільними відносинами інтерес особи, яка потребує визнання її (гідності) за нею [8, с. 189].

В. Бортник під гідністю людини розуміє цінність окремого індивіда, сукупність тих його духовних, фізичних якостей, які відповідають потребам даного суспільства і тому розглядаються останнім як цінність [9, с. 148].

О. Храмцов під гідністю як об'єктом кримінально-правової охорони розуміє лише ту частину моральної самооцінки особистості, яка найбільш повно збігається із загальновизнаними моральними нормами даного суспільства [8, с. 190].

М. Мельник під гідністю в кримінальному праві розуміє внутрішню самооцінку особою власних якостей, здібностей, світогляду, свого суспільного значення яка ґрунтується на громадському, тобто публічному визнанні цієї особи [10, с. 139].

В. Підгородинський вказує, що гідність людини – це позитивна самооцінка конкретної

людини. Право на повагу до гідності особи надає їй можливість усвідомлювати і відчувати свою цінність як людини, мати позитивну моральну оцінку щодо себе, повністю уникати катування; жорстокого, нелюдського або такого, що принижує її гідність, поводження, принизливого покарання, вільно погоджуватися на медичні, наукові чи інші дослідження [7, с. 93].

Дані визначення дають підстави розуміти гідність людини як набір певних позитивних якостей суб'єкта (духовних, розумових, фізичних якостей, самооцінки тощо), з одного боку, та як визнання цих якостей суспільством (державою) такими, які в разі посягання на них захищаються правовими нормами з іншого.

Важливу роль у розумінні гідності людини відіграли вчені-цивілісти.

Так, В. Блюмкін розумів гідність як цінність людини, усвідомлення нею цієї цінності та відповідну поведінку особи [8, с. 189].

Р. Стефанчук вважає, що право на гідність у цивільному праві слід розуміти як особисте немайнове право фізичної особи на власну цінність як біопсихосоціальної особистості, а також усвідомлення цієї цінності та усвідомлення себе як особи, що відіграє певну соціальну роль у суспільному житті [11, с. 237]. Такої ж думки дотримуються Є. Харитонов, О. Харитонova, Н. Голубєва [12, с. 189].

Д. Луспеник під гідністю в цивільному праві розуміє соціально-ціннісну значущість людини та розуміння нею своєї значущості [13, с. 6].

З. Хавжокова дає визначення поняття честі, гідності та ділової репутації, під яким розуміє особисте немайнове право, не пов'язане з майновими, яке виникає з народження, має абсолютний характер та полягає в можливості вимагати від невизначеного кола зобов'язаних осіб утримання від порушення даного права та його захисту передбаченими способами у випадку такого порушення [14, с. 11].

А. Церковна розуміє гідність як найвищу соціальну цінність, яка свідчить в об'єктивному аспекті про значущість людини для суспільства з точки зору її моральних, духовних, фізичних (природних) якостей, тобто значущість індивіда як людини, як представника людства незалежно від належності до тієї чи іншої соціальної спільноти, групи й становища в суспільстві, а в іншому – суб'єктивному – аспекті – про особистісну значущість для особи її моральних, духовних, фізичних (природних) якостей незалежно від соціальної належності до тієї чи іншої спільноти людей і становища в суспільстві, усвідомлення і почуття цієї значущості [15, с. 42–43].

Беручи до уваги вищевикладене, можна погодитись із Р. Стефанчуком, який зазначає, що поняття «гідність» має дві складові – об'єктивну та суб'єктивну. Під об'єктивною (соціальною) складовою гідності розуміють те, що моральна цінність і суспільна значущість особистості визначається існуючими суспільними чи класовими відносинами та не залежить від конкретної людини. Суб'єктивна складова гідності виявляється в усвідомленні та почутті людиною своєї особистісної гідності [11, с. 231].

Що стосується розуміння гідності людини в конституційному праві, то на сьогодні з цього приводу не існує єдиної точки зору.

Так, за М. Хавронюком гідність – це сукупність високих моральних, світоглядних, професійних якостей людини, які дають їй підстави для самоповаги, для усвідомлення своєї суспільної цінності [16, с. 129].

А. Олійник розуміє поняття гідності як таке, що характеризується як визнання суспільством соціальної цінності і значущості кожної людини, її унікальності [17, с. 69].

В. Головченко та О. Пунда вважають, що гідність – це конституційний принцип, свобода, особисте нематеріальне благо та суб'єктивне право людини. Під гідністю в даному випадку розуміють моральну рису, яка відображає унікальну цінність людини, конституційний принцип, що декларує практичне втілення гуманістичних ідей сучасної соціальної держави, природне невід'ємне право кожної людини. Конституційне закріплення принципу гідності людини відіграє роль ідеалу, до якого необхідно прагнути, будуючи сучасну правову систему [18, с. 67].

На думку П. Рабиновича, гідність людини – це її достоїнство, тобто цінність людини як такої, самої по собі (самоцінність) – незалежно від будь яких її біологічних чи соціальних властивостей. З цього випливає і засада рівності всіх людей з огляду на їхню гідність. Гідність – це моральна риса, яка відображає унікальну природу людини. З моменту народження кожної людини її гідність є однаковою – рівною – з гідністю усіх інших людей. Усвідомлення цього людиною приводить до формування у неї почуття власної гідності [19, с. 21].

З точки зору В. Погорілка та В. Федоренка, гідність людини – це невід'ємне внутрішнє ставлення людини до себе як до унікальної цілісної особи [20, с. 127].

О. Совгіря та Н. Шукліна розуміють гідність людини як сукупність особистих прав, свобод, реалізація яких дозволяє кожній людині стати, бути і залишатися особистістю [21, с. 145].

Н. Шость надає досить стисле визначення: гідність людини – це самооцінка особи [22, с. 95].

В. Самігулін вважає, що гідність у конституційному праві – це особливе ставлення людини до самої себе, а також і з боку суспільства, в якому визнається цінність людини. Людина не повинна вчиняти таких дій, які б ганьбили її гідність, і разом з тим вона вправі вимагати того ж від інших членів суспільства. [23, с. 54].

За Д. Сабліним, право на гідність є, по суті, основною метою і джерелом всіх інших прав людини. Гідність людини – це визнання кожної особистості як частки людства [24, с. 40].

М. Баглай та Б. Габричидзе під гідністю людини вбачають право людини, яке рівнозначне праву на повагу, та обов'язок поважати інших. Воно досягається розвитком особистості, яка усвідомлює свою свободу, рівність та захищеність [23, с. 169].

Розглянувши вищевведені точки зору, можна також виділити об'єктивну та суб'єктивну складові, де під об'єктивною складовою слід розуміти сприйняття людини суспільством, а під суб'єктивною – сприйняття людиною себе (самооцінка, самоусвідомлення).

Аналізуючи зазначені думки, можна дійти висновку, що гідність людини у праві розглядається, з одного боку, як наявність у людини певних рис (фізичних та розумових здібностей, моралі, світогляду тощо), усвідомлення та самооцінку нею цих рис, свого місця в суспільстві, ставлення людини до самої себе та до оточуючих. А з іншого боку – гідність людини характеризується беззаперечним визнанням цінності людини суспільством, державою.

Таким чином, категорія гідності людини розглядається нерозривно з цінністю людини, котра і є тією загальною властивістю, що дає можливість об'єднати всі існуючі точки зору з даного питання.

У будь-якому випадку держава зобов'язана забезпечити належний захист гідності кожної людини. Не випадково значна кількість конституцій зарубіжних країн закріплюють принцип гідності людини у зв'язку з народним суверенітетом та основними обов'язками держави (ФРН, Греція, Португалія). Саме тому особливості реалізації та захисту права людини на повагу до її гідності є перспективним напрямком подальших досліджень у даній сфері.

Список використаної літератури

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 23-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1991. – 917 с.
3. Большая советская энциклопедия. Т. 15. – М. : Сов. энцикл., 1952. – 1250 с.
4. Українська радянська енциклопедія. Т. 3. – Вид. 2-ге. – К. : УАЕ, 1979. – 936 с.
5. Большая энциклопедия : в 62 т. Т. 16. – М. : Терра, 2006. – 592 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2004. – 1440 с.
7. Підгородинський В. Поняття честі та гідності особи / В. Підгородинський // Вісник прокуратури. – 2009. – № 10. – С. 88–94.
8. Храмцов О. М. Честь та гідність особи як об'єкт кримінально-правової охорони / О. М. Храмцов // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2004. – Вип. 25. – С. 186–191.
9. Бортник В. А. Честь і гідність особи як об'єкт кримінально-правової охорони / В. А. Бортник // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2000. – № 4. – С. 146–151.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 4-те вид., перероб. і допов. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Юрид. думка, 2007. – 1184 с.
11. Стефанчук Р. О. До питання про поняття та зміст права на гідність та честь / Р. О. Стефанчук // Правова держава. – 2004. – Вип. 15. – С. 229–239.
12. Цивільний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонова, Н. Ю. Голубевої. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Прав. єдність», 2008. – 740 с.
13. Луспенік Д. Д. Судочинство у справах про захист честі, гідності та ділової репутації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / Д. Д. Луспенік. – К., 2003. – 17 с.
14. Хавжокова З. Б. Защита чести, достоинства и деловой репутации: теория и практика гражданско-правового регулирования : дис. канд. юрид. наук : 12.00.03 / З. Б. Хавжокова. – М., 2009. – 27 с.
15. Церковна А. О. Гідність і честь у цивільному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право; цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / А. О. Церковна. – К., 2003. – 53 с.
16. Конституція України: офіційний текст: коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина : навч. посіб. / авт.-упоряд. М. І. Хавронюк. – К. : Парлам. вид-во, 1999. – 544 с.
17. Олійник А. Ю. Захист конституційного права на повагу до гідності / А. Ю. Олійник // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2002. – № 4. – 1996. – С. 69–75.
18. Головченко В. Конституційне право людини на гідність / В. Головченко, О. Пунда // Вісник Конституційного Суду України. – 2003. – № 4. – С. 67–71.

19. Рабінович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень) / П. М. Рабінович. – Х. : Право, 1997. – 64 с.
20. Погорілко В. Ф. Конституційне право України : підручник / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко ; за заг. ред. В. Ф. Погорілка. – К. : Прецедент, 2009. – 344 с.
21. Совгиря О. В. Конституційне право України : навч. посіб. / О. В. Совгиря, Н. Г. Шукліна. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 632 с.
22. Шость Н. В. Конституція України: права і свободи громадян : навч.-метод. посіб. у запитаннях і відповідях / Н. В. Шость. – Х. : Константа, 1998. – 182 с.
23. Самигуллин В. К. Основы российского конституционного права : учеб. пособие / В. К. Самигуллин. – Уфа : Изд. Башкир. гос. ун-та, 2000. – 170 с.
24. Саблин Д. А. Права человека : учеб. пособие / Д. А. Саблин. – Оренбург : ОГУ, 2004. – 166 с.
25. Баглай М. В. Конституционное право Российской Федерации : учеб. для вузов / М. В. Баглай, Б. Н. Габричидзе. – М. : ИНФРА М – Кодекс, 1996. – 512 с.

Надійшла до редколегії 12.04.2011

КОЛОМИЕЦ Ю. Н., ЗАДЕРИЙ И. А. ДОСТОИНСТВО ЧЕЛОВЕКА КАК ЮРИДИЧЕСКАЯ КАТЕГОРИЯ

Рассмотрена проблема определения достоинства как юридической категории. Исследованы различные подходы ученых к определению существенных характеристик данного социального и правового феномена. Определены характерные признаки, позволяющие выделить объективную и субъективную составляющие данного юридического явления.

KOLOMIETS Y., ZADERIY I. THE DIGNITY OF A HUMAN AS A LEGAL CATEGORY

The definition of dignity as a legal category is given. The different approaches of scientists to determine the essential characteristics of the social and legal phenomenon are researched. The characteristic features that allow separate objective and subjective components of this legal phenomenon is determined.

УДК 321.011

В. Д. ГАПОТІЙ,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри історії та правознавства

Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

СУПЕРЕЧЛИВІСТЬ ПРАВОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ (ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ПІДХІД)

Звернуто увагу на значущість мовних правовідносин у сучасному українському суспільстві, що забезпечують повноту суверенітету держави, суверенітету нації, суверенітету народу. Розглянуто загальнодержавні проблеми вживання української мови в офіційному спілкуванні та в інших публічних сферах суспільного життя на всій території України.

Законодавчі акти Української РСР кінця 80-х років та незалежної України початку 90-х років справедливо вважались одними з найбільш сприятливих для забезпечення розвитку мовної політики, в тому числі прав національних меншин. Закон Української РСР «Про мови в Українській РСР» (1989 р.), Декларація прав національностей України (1991 р.), Закон України «Про національні меншини в Україні» (1992 р.) випередили в часі прийняття Радою Європи провідних міжнародно-правових документів у цій сфері правовідносин: Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, Рамкової конвенції про захист національних меншин. Певні елементи етнополітики майбутньої незалеж-

ної держави були закладені в Декларації про державний суверенітет України (1990 р.) та Декларації прав національностей України (1991 р.), які, визначаючи Україну як суверенну національну державу, що розвивається на основі здійснення українською нацією своїх невід'ємних прав, проголосили, що громадяни всіх національностей становлять народ України, передбачили рівність перед законом усіх, незалежно від походження, расової та національної приналежності, мови тощо; гарантували всім національностям, що проживають на території України, право вільного національно-культурного розвитку, можливість утворення національно-адміністративних одиниць.